

Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde -sA Biçim birimi

Seçkin Uysal^{1*}

¹ Kırgızistan-Türkiye Manas
Üniversitesi,

seckin.uysal@manas.edu.kg

<https://ror.org/04frf8n21>

* Sorumlu Yazar

Öz: Türkçede şart kipi -sA'lı öncül cümlelerden ziyade çoğunlukla -(A/I)rsA yapılı öncül birleşik çekimli fiillerle oluşturulur. Her iki öncül cümlelerin kullanılması ise yabancı dil olarak Türkçe öğreniminde birtakım zorluklar meydana getirir. Bu zorluklara rağmen bu tarz şart cümlelerine dair biçimsel ve anlam bilimsel kategoriler belirlemek ya da en azından bazı değerlendirmeler yapmak mümkündür. Bu konu ile ilgili yapılmış çalışmalardan elde edilen veriler ve bu çalışmada ortaya konmaya çalışılacak değerlendirmeler -sA ve -(A/I)rsA kullanımlarının farkı ile ilgili yeni bakış açıları kazandırabilir. -(A/I)rsA'lı şart cümlelerinde -sA'nın kökeni, vurgu biçimsel ve bürünsel özellikler sunarken -sA'lı öncülün ise bilinebilir özelliklere sahip oluşu anlam bilimsel nitelikleri sunar. -(A/I)rsA öncülündeki -(A/I)r unsuru sahip olduğu bitmemişlik/devinim kipliği özelliği ile bu tarz şart kiplerinin bağlamsız kurmaca örneklerle açıklanıp öğretilemeyecek zorlukta olduğunu gösterir. Zira burada sonuç cümlesindeki zaman, kip, görünüş nitelikleri de devreye girer. Tüm bu özellik ve nitelikler bir araya getirildiğinde -(A/I)rsA'nın birleşik çekimli fiil değil müstakil bir biçim birim olduğu önerilebilir. Bu yapsal özelliğe dayalı olarak konunun öğretimi için iletişimsel yaklaşıma dayalı materyaller otantik gazete metinleri veya teması uygun, anlaşılır TV reklam filmleri kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe öğretimi, -sA'lı şart kipi, -(A/I)r biçim birimi

İlk gönderim tarihi: 23.07.2024

Kabul tarihi: 20.06.2025

Çevrim içi yayın tarihi: 30.06.2025

1. Giriş

-sA biçim birimi ile oluşturulan şart kiplerinin anlam ve pragmatik özelliklerinin derinlemesine incelenmesi Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi (YDTÖ)nde ihtiyaç duyulan bir olgudur. Çünkü YDTÖ'de öğrencilerin öğrenmekte zorlandıkları konulardan biri -sa/-se ekli dilek ve şart cümleleri ile -(y)sa/-(y)se ekli şart cümleleridir. Çoğu zaman bu eklerin yapısal benzerliklerine değinilir ve şart-dilek anlamsal geçişleri örneklendirir (Demirel ve Kerimoğlu, 2015, s. 1285; Erol, 2008, 78; Sarıtiken, 2023, s. 2190) ancak elbette ki bunlar yetersizdir. Geleneksel dil bilgisi kitaplarımızda (Ediskun 1999, s. 184-185; Gencan 1979, s. 291-292; Hengirmen 2006, s. 223) dilek-şart (koşul) kipi işaretleyicisi olarak geçen -sA hem şart hem de dilek kipi oluşturur. Çoğu zaman salt -sA'lı şart kipine paralel birleşik çekimli -(A/I)rsA çekimini görürüz. Bu durum basit kurmaca ve yapay örneklerle anlamlandırılmayacak derin bir meseledir. Şart kipinin salt -sA ile oluşturulan biçimine kıyasla birleşik çekimlilerinden -(A/I)rsA'lısının daha fazla kullanıldığı Verkhova'nın (2023) çalışmasıyla tanıklanmıştır. Verkhova (2023) şart kipliği adını verdiği -(A/I)rsA kullanımının Türk edebî dilinde gazete-yayıncılık üsluplu şartlı varsayım yapısı olduğunu belirtir. Farklı bağlamlarda (günlük dil, edebî dil, resmî dil vb.) bu yapıların kullanım sıklığı ve bağlamın anlama nasıl yön verdiği önemlidir. Türkçeyi ana dil olarak kullananların -(A/I)rsA'lı şart cümlelerini -sA'lı şart cümlelerine göre daha çok kullandığı ayrıca çeviri uygulamalarının -sA ve -(A/I)rsA'lı şart kipi çekimlerindeki nüans farkını -günümüz teknolojisiyle- belirleyemediği ortadadır. Bu uygulamalar Türkçe şart çekimi İngilizce ve Rusça şart çekimli cümlelere benzer şekilde

Şimdiki/Geniş (İng. Simple Present Tense, Rus. Nastoyaşçeye Vremya)¹ zaman gibi algılayarak genellikle *-(A/I)rsA* olarak çevirmektedir. Ana dili Türkçe olanlar bu farklı kullanımların ayrımı pragmatikte sorunsuz yapabilirler. Ancak asıl sorun *-(A/I)rsA* ve *-sA*'lı şart kipi oluşturmada bir ölçütün var olup olmadığı ya da bu farklılığı ayırt edebilecek herhangi bir öneri getirmenin mümkün olup olmadığıdır. İşte YDTÖ'ye *-sA* ve *-(A/I)rsA* biçim birimli kullanımlar bağlamında yansıyan sorun budur. Gerçekten Türkçede *-sA* ve *-(A/I)rsA*'lı şart cümlelerinde ne tür fark(lar) mevcuttur ki bu iki şart kipi ekinden daha çok birleşik çekimlisi yani *-(A/I)rsA*'lı kullanılıyor. Öte yandan salt *-sA* çekimli şart kullanımları da ortadan kalkmıyor. O zaman bu sorunsal hareket noktamız olacaksa konuyla ilgili daha detaylı sorular sorabiliriz: *-sA* ve *-(A/I)rsA*'lı şart kiplerine dair hem biçimsel hem de anlam bilimsel bir kategori belirlemek mümkün müdür? Eğer mümkünse bu özellikler nereden tespit edilebilir? *-sa/-se* ekinin kökeni ya da dilek-şart ayrımı bu konuda birtakım veriler sunabilir mi? Ya da *-sA* ve *-(A/I)rsA*'lı şart cümleleri arasında farklı kipsel olgular, genel veya özel ayırıcı başka özellikler mevcut mudur?

Tüm dillerde bulunan şart yapıları yalnızca dil bilgisi çalışmalarının değil dil bilimin, dil felsefesinin, psikolojinin, mantığın hatta matematiğin inceleme konularından biridir. Şart yapılarının sonsuz anlamlar sunması onu oluşturan biçim birimleri, zarfları ve diğer öğeleri kategori etmek en önemlisi şart yapılarının salt biçimsel düzlemde açıklanması zor görünmektedir. Yine de *-en* azından- YDTÖ pratiğinde pragmatik olarak birtakım değerlendirmeler yapmak mümkün görünmektedir.

Türkçede *-(A/I)rsA* dışında *-(X)yorsa*, *-(y)AcAksA*, *-mİşsA*, *-DXysA*, *-mAllysA* gibi birleşik çekimli şart kipi oluşturan işaretleyicileri, *-sA*'nın *-DI* ve *-mİş* biçim birimleriyle oluşan *-sAydI*, *-sAymİş* işaretleyicileri, *meğerse*, *isterse*, *oysa (ki)*, *nasılsa* gibi kalıplaşmış sözlüksel ifadeler de mevcuttur. Sadece bu ulamlar dahi *-sA* biçim biriminin biçim bilimsel değerini ve bağlamsal önemini gösterirler. Bu önemin yanında daha önce belirtildiği gibi *-sA* biçim birimli şart kiplerini sadece biçim bilimsel düzlemde değerlendirmek zordur ama imkânsız da değildir. Konu ile ilgili yapılmış mevcut çalışmalardan elde edilen veriler ve bu çalışmada ortaya konmaya çalışılacak değerlendirmeler *-sA* ve *-(A/I)rsA* kullanımlarına dair YDTÖ ders kitapları ve materyallerine yeni bakış açıları kazandırabilir. Üstelik önemine rağmen konu hakkında YDTÖ için yeterli bilgi ve analizlerin olmaması da bu yönde bir çalışmayı zorunlu kılmıştır. Çalışmada konu *-sA* biçim biriminin kökeni, *-sA* ve *-(A/I)rsA* ile kurulan kiplerin özellikleri, *-(A/I)rsA* kullanımlarında *-(A/I)r* unsuru başlıkları altında ele alınacaktır. Daha sonra *Değerlendirme ve YDTÖ'de Kullanılan Ders Kitapları* başlığında verilere dayalı örneklem üzerinden değerlendirmeler yapılacak *Sonuç* bölümünde ise konuyla ilgili öneriler sunulacaktır.

1.1 Amaç

Çalışmada *-sA* ve *-(A/I)rsA* ile oluşturulan şart kiplerinin zaman, kiplik, görünüş farklılıkları biçimbilimsel olarak değerlendirilecektir. Bu değerlendirmeler sonunda YDTÖ ders kitap ve materyallerine yönelik perspektifler sunulacaktır. Özellikle belirtmek gerekir ki çalışmanın amacı çalışmada örneklem olarak kullanılan ders kitaplarının *-sA* çekimli dilek ve şart kiplerinin mevcut konularda işleniş biçimini eleştirmek değil oradaki örnekleri de değerlendirme kapsamına almaktır.

1.2. Problem

-sA'lı ve *-(A/I)rsA*'lı şart kiplerinin yapısal ve anlamsal benzerlikleri ya da tam tersi yapısal ve anlamsal farklılıkları kapsamlı ve gerekli şekilde öğrenciye aktarılmazlarsa: *Ayşe ders çalışsa sınıfını geçer* cümlesi ile *Ayşe ders çalışırsa sınıfını geçer* cümlesi arasındaki fark tam olarak anlaşılamamaktadır (Aydın, 1999, s. 38; akt. Benzer, 2010, s. 137). Ana dili Türkçe olanların bu tarz cümlelere olan tavrı ve

¹ Türkçede İng. "if", ve Rus. "если" (yesli) gibi cümle başı şart belirleyicilerinin (eğer, şayet) kullanılmaması bu durumun ortaya çıkmasındaki bir diğer nedendir.

kullanımını bir kenara bırakacak olursak YDTÖ'de öğrencilerin -sA'lı ve -(A/I)rsA'lı şart kullanımı ile ilgili olarak cevap almak isteyecekleri muhtemel sorular şunlardır:

- Türkçede şart ve dilek kipliği iç içe midir?
- Dilek kipinde şarttan isteğe yönelmiş niyet ve tasarlama hâlinde bir şart-dilek anlamı mı vardır?
- -sA işaretleyicisi basit çekimde dilek, birleşik çekimde yani -(A/I)rsA gibi yapılarda şart mı ifade eder? İki kip arasındaki belirleyicilik bu mudur?
- -sA'lı ve -(A/I)rsA'lı çekim aynı veya farklı anlamlara mı işaret eder?
- Şart ve dilek kipi ayrımı ile -sA'lı ve -(A/I)rsA'lı çekimlerin farkı ancak bağlam içerisinde mi anlaşılır?

Temel zorluğu oluşturan yapısal benzerlikler bu şekilde sorgulansa da kapsam genişletildikçe bu yapılarla ilgili farklı sorgulamalar da söz konusu olabilir. YDTÖ temelinde ise -sA biçim biriminin işlevleri, kiplik ve bürünsel özelliklerinin daha kapsamlı olarak kavratılması, bu işaretleyicinin doğru ve bilinçli kullanımı için öğrenciye ne gibi dilsel alışkanlıkların kazandırılması gerektiğine dair çözüm önerilerini de çeşitlendirebilir. Tıpkı yukarıda verilen örneklerde olduğu şart ve dilek kipleri ya da -sA biçim birimli çekimler söz dizim, anlam bilim, edim bilim, kip, görünüş bakımından araştırmacılar tarafından ele alınmıştır (Bulak, 2011a; 2011 b; Develi, 1997; Gülsevin, 1990; Karahan, 1994; Korkmaz, 1982; Özdemir, 2021; Soykan, 2021). Bu husus geleneksel dil bilgisi kitaplarımız yanında dil bilim ve dil teorileri alanlarındaki uzman araştırmacılar tarafından da incelenmiştir (Aygen-Tosun 1997; Oktar ve Can 2016; Ruhi vd., 1999). Ancak konunun YDTÖ alanında incelendiği tespit edilememiştir.

2.Yöntem

Bu çalışmada -sA ve -(A/I)rsA biçim birimli kullanımların işlevleri ve anlam özellikleri alan yazın verileri ile birlikte değerlendirilmiştir ve bu bağlamda YDTÖ'ye yönelik ders kitap ve materyalleri için öneriler sunulmuştur. Dolayısıyla örneklem olarak YDTÖ en yaygın kullanılan ders kitaplarından *Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe 2 (Orta)* ve *Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler İçin Türkçe (B2)* adlı ders kitapları kullanılmıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde söz konusu ders kitapları YH ve Yİ kısaltmaları kullanılarak gösterilecektir.

Çalışma -sA'lı ve -(A/I)rsA yapıları kullanımlarla sınırlandırılmış, her iki yapının *olumsuz biçimleri*, *Görülen geçmiş zaman + -sA: -DIysA*, *Öğrenilen Geçmiş Zaman + -sA: -mİşsA* gibi yapılar değerlendirmeye alınmamıştır. -(A/I)r geniş zaman işaretleyicisi ile yakın kullanımda olan *Şimdiki Zaman (bitmemişlik eki) + -sA: -(I)yorsa*'nın kullanımına ise kısmen değinilmiştir. Konu bütüncül ve birincil olarak yukarıda bahsi geçen yapıların şart kipli hâlleri temelinde ele alındığından şart kipi ile dilek kipi ve kipliği ile ilgili değerlendirmeler gerektiğinde birlikte ele alınmıştır.

3. BULGULAR

-sA ve -(A/I)rsA ile oluşturulan şart cümlelerinin biçimsel benzerlik ve farklarının pragmatığe yansıyan yönü ortaya konabilirse YDTÖ ders kitap ve materyallerine konu ile ilgili öneriler de sunulabilir. Bu noktada bize veri sunabilecek üç alan vardır: -sA Biçim biriminin Kökeni ve Anlam Alanına Dair Görüşler; -sA ve -(A/I)rsA İle Oluşturulan Şart Kiplerinin Özellikleri; -(A/I)rsA Biçim birimde -(A/I)r Unsuru. Muhtemel veri sunabilecek bu alanların her biri ayrı başlıklar olarak çalışmada ele alınmıştır.

3.1. -sA Biçim biriminin Kökeni ve Anlam Alanına Dair Görüşler

-sA ve -(A/I)rsA biçim birimleri ile çekimlenen şart cümlelerini değerlendirmek için bize veri verebilecek ilk unsur -sA biçimbiriminin kökeni gibi görünmektedir. -sA biçim biriminin kökeni ile ilgili olarak W. Bang'ın (1916 akt. Bulak, 2011a, s. 76; 1923, akt. Eraslan 2000, s. 94) birleşik yapı görüşü (*yap-ı sa* "yapmayı düşünmek"-r) ile G. J. Ramstedt'in (1946, s. 120-126, akt. Bulak, 2011a, s. 77) biçim birimin türetme eki ile oluştuğuna dair görüşü (*yap-(ıg)-sa* "yapmak istemek, yapmayı arzu etmek"-r) mevcuttur. Zaten -sA biçim birimi ile ilgili değerlendirmeler genellikle bu iki görüşe göre şekillenir. Ancak bu köken bilgisi izahlarının (*düşünmek; istemek*) -sA ve -(A/I)rsA'lı şart cümlelerini anlamlandırmamızda direkt olarak dikkate değer veriler sunmaktan uzak olduğunu baştan belirtmekte fayda vardır. Şart ve dilek işaretleyicisi olarak görev yapan ekin değerlendirilmesinden de bahsetmek gerekirse bunun için ortaya konuş hazır fikirler de zaten mevcuttur. Ergin (2009, s. 310), Gencan (1979, s. 291) ve Timurtaş (1994, s. 131) -sa/-se ekinin şart ve dilek işlevini beraber taşıdıkları görüşü SGITY-M (1988, s. 348)'de de tekrarlanır. Burada '*eylemin gerçekleşmesinin istenildiği*' fiil kipi ile '*şart biçimlerinin birbiriyle iç içe ve birbirlerini belirleyerek ilerlediği*' görüşü '*dilek-şart bütünlüğü*'ne değinilmesi ayrıca dikkat çekicidir. Baskakov'un (2014, s. 213) şartın '*arzu, istek, eğilim vb.*' belirtme özelliğini bugün de devam ediyor" demesi bu görüşün de yukarıdakilerden farklı olmadığını gösterir. Serebrennikov ve Gadjeva da (2010, s. 183-184) -sA biçim birimli şart kipinin anlamca gelecek zaman, nadir durumlarda şimdiki zamana yönelmiş anlamlar sunduğunu belirtir. Yazarlar bu işaretleyicinin ilk önce istek anlamında ortaya çıkmış olabileceğini söylemişler ancak konuyla ilgili detaylı açıklama yapmamışlardır. -sA biçim birimin oluşturduğu cümlelerle ilgili olarak daha çok dilek ve şart ayırımına odaklanıldığı görülüyor. Dolayısıyla bu açıklamalar da -sA ve -(A/I)rsA çekimli şart cümlelerine dair herhangi biçimbilimsel açıklama getirmemektedir. Şimdilik yalnızca türetme eki -sa- ile ortaya konan G. J. Ramstedt'in (1946) f.f.y.e (/g/ sesi düşmeden önce i.f.y.e) -sa- türetme ekinin *istemek, arzu etmek* anlamlarını akılda tutmakta fayda vardır.

Konuya işlevsel açıdan yaklaştığımızda şart cümlelerinin öncül cümle unsurunun zarf cümlelerinin alt türü olduğuna dair görüşlerle karşılaşırız (Emre, 1945, s. 534; Göksel ve Kerslake, 2005, s. 419; Gülsevin, 1990; Karahan, 1994). Son yıllarda sayısı artan ve -sA biçim birimini konu edinen monografilerinde de bahsetmek faydalı olur. Çalışmamızda değerlendirileceklerden biri Bulak'ın (2011) *-sA Ekinin İşlevleri* adlı çalışması diğeri Özdemir'in (2021) *Türkçenin Fazladan Kipi: Şart* adlı çalışmasıdır. Bulak ekin işlevlerini sıralandığı maddelerden biri "dilek-şart" başlığını taşır (Bulak, 2011b, s. 31). Çalışmanın "*sonuç bölümü*"nde ekin dört ana işlevi olduğu açıklanır ve bu işlevler sıralanır: *şart kipi, dilek-şart kipi, zaman anlamının ön planda olduğu -sA ve kalıplaşmış cümle bağlayıcısı olan -sA* (Bulak, 2011b, s. 35). Özdemir'in Türkçede birleşik cümle olmaması, şart cümlesi olarak adlandırılan yapıların da aslında zarf fiil olarak değerlendirilmesi gerektiği ancak *kim, ne* gibi soru zamirleriyle kalıplaşmış biçimlerin bu kaideyi bozduğunu yine de mevcut özelliğin -sA çekimli cümlelerin bir yönüyle bir çeşit fiilimsi (şart fiil) olarak adlandırılmasının önünde engel olmadığı görüşündedir. Yazar görüşünü Türkçedeki birtakım anomilerden farklı olmadığını açıklayarak destekler (Özdemir, 2021, s. 490-492). Öncül -sA veya -(A/I)rsA'nın kip ve şekil görünümüne rağmen *bitmişlik* belirtmemesiyle şart fiil veya zarf fiil olarak tanımlanması gerektiği Delice (2023, 646) tarafından da belirtilmiştir.

Şu ana kadar derlenen görüşlerde salt -sA çekimleri ile ilgili olarak oluşturduğu yapının *istek temelli anlamdan genişlemesi, temelde şu ana ve geleceğe gönderimde bulunması* çalışmanın "*değerlendirme*" bölümünde yeniden ele alınacaktır.

-sA, -(A/I)rsA çekim farkına dair ise Keskin'in (2020) Tarihi Türk dillerinde *er-* fiiliyle ekleşmiş (*erse*) şart birleşik çekimlerinin kullanıldığı örnekleri bir arada göstermesi önemlidir: Krh. T. *kıl-ur er-se sen* "yaparsan" (Hacıeminoğlu, 2003, 196), Hrzm. T. *işit-ür ir-se-η* "duyarsan" (Hacıeminoğlu, 1997, s. 162-

163), Kıp. T. *körgüz-ür-se* “gösterirse” (Güner, 2013, s. 256-258). Aynı çalışmada geleneksel dil bilgisi kitaplarımızda geniş zamanın şartı olarak adlandırılan *-(A/I)rsA*’nın Türkçe dışında Gagauzcada da tanıklanması dikkat çekicidir. Bu konuya “değerlendirme” bölümünde çağdaş Türk dilleri açısından yeniden değinilecektir. *-sA* ekli çekimlerin tanıklandığı örnekleri bir arada görmek için bkz. (Keskin, 2020, s. 325-327).

Düzenli olarak vurgulu olan *-sa/-se* eklerinin klitikleşmiş *-(y)sa/-(y)se* ile birleşik çekim oluşturan yapılardan *-(A/I)rsA*’da ise vurgunun postklitikten önceki heceye düşüyor olması (Göksel ve Kerslake, 2005, s. 420; Kornfilt, 1997, s. 74) iki biçim birim arasındaki bürünsel bir özelliğe dayalı farkı gösterir:

Arabayı sat-SA hepimiz rahatlarız.

Arabayı sat-AR-sa hepimiz rahatlarız (Göksel ve Kerslake, 2005, s. 420) cümlelerindeki bürünsel fark ve *-(A/I)rsA* çekimli şart cümlelerinin varlığı da yine “değerlendirme” bölümünde ele alınacaktır. İki biçim birimli şart cümlesinin tek biçim birimli şart cümlesinden vurgusal farkını aoristsiz *-sA...-sA* tekrarlı şart yapısı da destekler: *Bu projeyi kazanSA kazanSA doktorlar kazanır. Bu kazadan kurtulSA kurtulSA iki kişi kurtulur* (Benzer, 2010, s. 136). Denizer (2023)’in Declerck ve Reed (2001)’den Türkçeleştirilmiş biçimiyle verdiği olgusal şart cümlesi bu bağlamda değerlendirilebilir: *Bir problemim olsa hep büyük anneme giderdim*. Geçmişte tekrar eden alışkanlık örneği olan bu cümleyi Ne zaman problemim olsa hep büyükanneme giderdim anlamında düşünebiliriz: *NE ZAMAN problemim olsa hep büyükanneme giderdim = Problemim olURsa büyükanneme giderdim*.

3.2. *-sA* ve *-(A/I)rsA* İle Oluşturulan Şart Kiplerinin Özellikleri

Şart cümlelerinin söz dizimi açısından özgünlüğü (öncül ve sonuç cümlesine sahip olması), alternatif yargılar sunması, tahmin, varsayım ya da eksik bilgilere dayalı olarak sonuç çıkarma, olası (mümkün) veya olması olmayan (mümkün olmayan) dünyalar oluşturmaları bu yapıların pek çok kiplik meydana getirmesini mümkün kılar.

Şart cümlelerinin bir eylemin başka bir eylemin oluşuna veya olmayışına bağlı nitelikte ikiye ayrıldığı Göksel ve Kerslake (2005, s. 420) tarafından ifade edilmiştir. Underhill ise (1976, s. 413-415) salt *-sA*’lı cümlelerin *uzak olasılıkları* anlattığını belirtir, *-(A/I)rsA* ise *doğru veya gerçek olma olasılığının yüksek olduğu durumlar* için kullanılır görüşündedirler. Ya da ona göre bu biçim birimle oluşturulan kiplikte herhangi bir varsayım yoktur. Göksel ve Kerslake de (2005, s. 419-420) benzer görüştedirler. Yazarlara göre salt *-sA*’lı cümleler öngörücü (predictive), *-(y)sa*’lı yani birleşik çekimli fiiller hem öngörücü hem de bilinebilir (knowable) ifadeye sahiptir. *Aorist + -(y)sa* başlığı altında şart cümleleri ikiye ayrılmıştır: İlki, daha belirgin bir şekilde *öngörücü olan açık şart (open conditional)*tır. Burada hem öncül cümlelerin hem de ana cümlelerin gelecekte olması beklenir. İkinci türde ise iki yakın ilişki ifade edilir: *genel ve alışılmış (habitual)*. Burada ise *öngörülebilirlik, gelecekteki iki olay arasındaki ilişkiye değil, tekrarlayan olaylar arasındaki ilişkiye* dayanır. Ana cümledeki fiil de aorist yapıdaysa, bu iki tür arasında potansiyel bir belirsizlik oluşabilir: *Mehmet geç yatarsa zor kalkar* (1. Açık 2. Alışkanlık). Ancak *-(A/I)rsA*’lı cümleler yalnızca *varsayımsallık* değil aynı zamanda *gerçek bir şartlı olasılıktır*. Ana cümlelerin *-(A/I)r* ya da *-(y)AcAk* ve gereklilik kipi ile bitmesi mümkündür (Göksel ve Kerslake, 2005, s. 422). Bu durumun da sınırlayıcı ve belirleyici olmama gibi bir sorunu vardır. Öyle ki bir genel anlam ile açık tahmin edilebilir bir okuma arasında belirsizlik olabilir: *Kediyle köpek bir arada büyütülürlerse dövüşmezler* (genel/generic). *Kediyle köpek bir arada büyütülürlerse dövüşmeyecekler* (Belirli, bilinen kedi ve köpek) (Göksel ve Kerslake, 2005, s. 423).

Lewis'te (2000) -sA ve -(A/I)rsA'lı çekime dikkat çekilmiş ancak daha çok cümle başı bağlaçlarına ve ihtimal anlamlarına odaklanılmıştır: *Gelse*: (gelebilme ihtimaliyle) if he should come (as he might). *Şayet/Eğer gelse*: *Şayet/Eğer gelse* (ki bunda şüpheliyim, ama yine de gelmesinin olası olduğunu düşünüyorum) if he comes (which I doubt). *Gelirse*: *Gelirse* (ve pekâlâ gelebilir ve bu yüksek oranda mümkündür) if he comes (as he perfectly well may). *Şayet/Eğer gelirse*: *Şayet/Eğer gelirse* (ki bunu garanti edemem) if he comes (which I am not guaranteeing).

-sA ekli şart şimdiki zaman ulamı içinde değerlendirilirse bu şekillerin eylemi *gerçek şartı* veya *gerçek dışı şartı* gösterdiği kabul edilebilir. Ayrıca bunlar eylemin yerine getirilip getirilmemesine dair *istek anlatılarını* da iletebilirler: *Gidersek mutlu olurlar* (gerçek şart). *Hangisini istesem evelallah, ayağımın altına alır, evire çevire tepeleyebilirim* (gerçek dışı şart). Bu son verilen örnek de gösteriyor ki tıpkı yukarıda belirtildiği gibi salt -sA'lı öncülde *ihtimale dayalı* şart, -(A/I)rsA'lı öncülde *gerçek, ihtimali öteleyen* bir şart oluşturuluyor yargısına varılabilir. “Bu iki kullanım arasındaki dilbilgisel ölçütü belirleyebilmek mümkün müdür?” sorusundan hareket etmek ve sonuca bu şekilde ulaşmaya çalışmak en doğru yol olacaktır. Aslında *gel-ir-se* yapısındaki kullanımlarda -ir ve -se eklerinin her birinin farklı bir biçim birimsel değeri yerine getirdiği de bu noktada yeniden düşünülebilir. Yukarıda sorunlu olarak belirtilen öncül ve sonuç cümlelerindeki sınırlayıcılık ilkesinin olup olması -(A/I)rsA'daki -(A/I)r unsurunun değerlendirildiği aşağıdaki bölümde bağlamı önceleyen verilerle incelenecektir.

3.3. -(A/I)rsA Biçim birimde -(A/I)r Unsuru

Yavaş (1979, s. 41) Türkçedeki aoristin zamandan ziyade görünüş veya kipliği ifade ettiğini, dolayısıyla aorist ile ilgili gerçek zaman çizelgesi üzerinden analiz yapmaya çalışmanın yetersiz bir değerlendirmeye yol açacağını ileri sürmektedir. Bu noktadan hareketle -(A/I)r biçim biriminin görünüş ve kiplik özelliklerini sırasıyla çeşitli görüşlere dayanarak sunmakta fayda vardır. Zira bu görüş ve değerlendirmeler YDTÖ bağlamında pragmatığa yönelik değerlendirmemizde veri olacak, hareket noktamızı oluşturacaktır.

-(A/I)r biçim birimini Korkmaz (2003, s. 637) *geçmişten günümüze uzanan bir zamanı gösteren; aslında üç zaman arasında gidip gelen esnekliğe ve hatta zaman üstü bir anlatıma sahip; göreceli ve belirsiz bir zamana sahip dil bilgisi unsuru* olarak değerlendirir. Burada “göreceli” ve “belirsiz” zamanla kastedilen; hem belirli hem de genel niteleyici (generic) olma çelişkisine işaret eder. Daha açık bir ifadeyle 1. Konuşma anı (Şimdi ve burada ya da herhangi bir yerde): belirli anlamları “Ben yaparım” örneğinde olduğu gibi 2. Konuşma anını dışlayan (devinimsel): “Ocak ayından sonra Şubat ayı gelir” örneğinde olduğu gibi niteleyici anlamları işaret etme durumu olsa gerektir. Bu iki görünüşün bir biçim birimde olması gerçekten çelişki gibi görünmektedir. Öznel ve nesnel ayrımı olarak da -(A/I)r'ın gösterdiği kipliğe daha detaylı bakacak olursak biçim birimin hem nesnel “Köpek havlar” örneğinde olduğu gibi hem de öznel “Yarın kitabını getiririm” örneğindeki gibi iki kiplik belirttiği (Uzun ve Emeksiz, 2002) net bir şekilde ortaya konur. Benzer tespitler Kornfilt (1997, s. 336), Göksel ve Kerslake (2005, s. 283-316) ve Öztöpcü'da (2009, s. 71-72) da belirtilmiştir.

Göksel ve Kerslake'nin (2005, s. 332) *süren, devam eden ve alışkanlık durumlarını gösterir* değerlendirmesi ile Uzun'un (1998, s.10-11) -(A/I)r biçim birimde bulunan sıfır eki (Ø)'nin görünüşü kendisinin yani -(A/I)r'ın ise kip oluşturduğu görüşünü birleştirdiğimizde ortaya gerçekten isabetli bir veri çıkar. Bu da -(A/I)r biçim birimine karışan *dünya bilgisinin* görünüşle, *konuşucu tutumunun* kiple işaretlendiğini ileri sürmek gibi bir savdır. Bunun üstüne Serebrennikov ve Gadjeva'nın (2011, s. 113) diğer Türk dilleri ile karşılaştırıldığında (yani her bir Türk dili farklı şimdiki ve gelecek zaman için ayrı ayrı biçimler kullansa da) Ön Türkçe aorist anlamı sadece Türkçede korunmuştur görüşü önemlidir. Türkçedeki -(A/I)rsA'lı şart öncülünün diğer Türk dillerinin birçoğundan farklı olarak salt -sA öncülüyle

oluşturulması ayrı bir araştırma konusudur. Ancak bu durumun bu çalışmaya bakan yönünü de yeri gelmişken belirtmekte fayda vardır. Bu konuya ilişkin değerlendirmeyi sıradan şart şekliyle yerine getirilmemiş istek manasının Karakalpakça'daki örneği ile gösterebiliriz. Baskakov (2014, s. 213) *Balanı köterse balanı kötere almaydı* "Çocuğu kaldırmak istedi, ama yapamadı" (ya da "Çocuğu kaldırmak istese de kaldıramadı") örneği ile *fiil + -sA* öncülündeki belirsizliği işaret etmiştir. Oysa Türkçe için yukarıda belirtilen aorist kipliği (ve diğer kiplikler) çalışmada incelenen *Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler İçin B2* (Yİ B2) kitabında da tanıklanır:

Eğer Türkçeyi iyi konuşursam...

Eğer yalan söylersen... (Yİ B2, s. 112).

Konunun bu yönüyle ilgili bir şimdilik bir değerlendirme ile yetinelim. Zira ana dili başka bir Türk dili olan Türkçe öğrencisi şart kipi oluştururken muhtemelen doğru olduğunu düşündüğü salt *-sA*'lı öncül oluşturacaktır. Temel amacı olmasa da bu çalışma bu sorunun çözümüne yönelik katkıda bulunabilir.

3.3.1. Öncül-Sonuç İlişisine Göre -(A/I)r Biçim biriminin Değerlendirilmesi

Öncül-Sonuç ilişkisine göre -(A/I)r biçim birimini değerlendirmeden önce şart ve dilek kiplerini yeniden değerlendirecek olursak bu kiplerin yapısal farkını belirleyen en önemli faktörlerinden birinin cümle başı bağlaçları *eğer, şayet* (şart kipi ile), *keşke* ünlemi, *acaba* zarfı (dilek kipi ile) olduğunu görürüz.. Ruhi vd. (1999, s. 21, 23) aşağıdaki örneklerde *-sA* biçim birimi *eğer ile birlikte bir zaman, görünüş, kip eki olmaksızın kullanılamaz gibi görünmektedir* görüşündedir. Araştırmacılara göre bu tarz cümleler için yalnız öncülün yapısından şart cümlesinin anlamının belirlenmesi zordur:

Eğer biraz daha konuşsak vapuru kaçıracağız.

Eğer biraz daha konuşursak vapuru kaçıracağız.

Eğer saçları beyazlaşsa boyayacak.

Eğer saçları beyazlaşırsa boyayacak.

İng. (if) ve Rus. (если) gibi dillerde mevcut cümle başı bağlaçlarının madailleri (*eğer, şayet*)nin her zaman kullanılmaması YDTÖ için bir zorluk oluşturur. Bu duruma şart kipi açısından yaklaşacak olursak Ruhi vd. (1999) bilgi kipliğinin anlam bilimsel alanlarından varsayım ve gerçek karşıtlığının Türkçe şart kiplerinin üç dizilişe sahip olduğunu belirttiği örnekler önem kazanır:

(Eğer) Ahmet çalışsa sınıfını geçer/geçecek/geçerdi. (Net olmayan şart)

(Eğer) Ahmet çalışırsa/çalışıyorsa/çalıştıysa sınıfını geçer. (Varsayımsal ve kullanımsal şart)

(Eğer) Ahmet çalışsaydı/çalışsaymış sınıfını geçerdi/geçecekti. (Gerçek karşıtı)

Bağımlı biçim birimlerin kip, görünüş, zaman kategorilerinden birini taşıması zaten Türkçenin tipolojik özelliklerinden biridir. -(A/I)rsA yapısında tekrar etme başka bir deyişle bitmemişlik (devinim hâlinde olma) görünüşü vardır. Yukarıda verilen örnekleri -(A/I)rsA yapısı bağlamında tekrar değerlendirelim:

(Eğer) Ahmet çalışsa sınıfını geçer (Net olmayan şart): Ahmet'in çalışıp çalışmayacağı ya da çalışma isteğinin olup olmaması belli ve net değildir.

(Eğer) Ahmet çalışırsa sınıfını geçer (Varsayımsal): Olası olma kipini (vurguyla) yüklenen biçim birim $-(A/I)r$ 'dır. Burada $-(A/I)rsA$ açık şartı ifade eder.

$-(A/I)r + -sA$ yapısında $-(A/I)r$ (bitmemişlik/devinim) + $-sA$ şeklinde şart bitmemişliğine, sürerliliğine yön verdiğini söylemek mümkündür, tıpkı $-(I)yor$ bitmemişliği gibi. $-(I)yor$ ile $-(A/I)r$ bitmemişliğinin şart öncülünde nasıl karşıtlık oluşturduğu ile ilgili Soykan (2021) önemli değerlendirmelerde bulunur. Ona göre şart öncülü aslında gömülü bir cümle hüviyetindedir ve burada bitmemişlik/devinim ile genel karakterize edici durumun farkı vardır. Bu durum bağlamsal olarak yazarın ifadeleri kısaltılmış hâliyle şu şekilde açıklanır: *Diyeğim ki Elif her gün aynı parka koşmaya gider ve ben de onu bir arkadaşım ile tanıştırmak istiyorum. Hepimiz o esnada aynı parkta bulunuyoruz.* Bu bağlamda: *Elif her gün koşarsa burada onu görürüz** (Elif'in her gün koşması onun karakterize edici özelliği ise, onu burada göreceğiz) örneğine karşı uygun olan *Elif her gün koşuyorsa burada onu görürüz* getirilir. $-(A/I)rsA$ 'nın alışkanlık ve genel okumaları karakterize edici yorum altında birleştirilmiş olmama ve karakterize edici yorumun alışkanlık bağlamında (*Elif her gün koşarsa burada onu görürüz**) gibi genel bağlamları bir öncül cümlede test etmek önemlidir. Bir başka bağlamda: *Flamingoların uçan bir kuş türü olup olmadığı hakkında yapılan bir iddiada.* Aynı bağlamların iki kullanıma izin vermediği görülür: *Flamingolar uçuyorsa sana kahve alırım* uygunluğu fakat *Flamingolar uçarsa sana kahve alırım** uygunsuzluğu ile karşıtlık oluşturur (Soykan, 2021, s. 4-6). Demek ki $-(A/I)rsA$ her zaman öncül cümlelerde karakterize edici özellik göstermez ancak gömülü cümle olma özelliği ile sonuç cümlesini belirli yönlerden sınırlandırabilir. En belirgin olanı alışkanlık da bildiren $-(A/I)r$ 'ın (Göksel ve Kerslake, 2005, s. 332) bu işlevini şart cümlelerinde yerini $-(I)yor$ 'a bırakmasıdır. Bu kısıtlama sonuç cümlesinin o veya bu şekilde geleceğe gönderimde bulunmasını gerektirir. Hem $-sA$ 'lı hem de $-(A/I)rsA$ 'lı şart cümlelerinin kipselliğinin öncül ifadenin yargı düzleminden çıkarak varsayım ya da zihnin tasavvur edebileceği bir durum ya da zihinsel bir model oluşturduğunu (Ruhi vd., 1999, s. 21) söyleyebiliriz. Hem Kalegeri'nin (2003, s. 96) "*Hayma nenenle anan gitse iyi olur*" örneği hem de "*Biraz erken gel(ir)sen (iyi olur)*" kurmaca örneğinde "*iyi olma hali*" (bkz. Özdemir, 2021, s. 488)nde şart kipi ile dilek kipinin sentetik farklarından biri ortaya çıkar. Bu fark şart kipinin sonuç cümlesi olmadan anlam ifade etmez görüşüne karşı bu tarz (sonuç cümlesiz fakat tahmin edilebilir, çıkarım yapılabilir) cümlelerin de dilek kipi gibi (ancak şart kipi özelliğini kaybetmeden) sadece eksilteli cümle olarak kabul edilmesi gerektiği görüşüne uygundur (Kalegeri, 2003).

O zaman tüm bu verilerden hareketle $-(A/I)rsA$ öncüllü şart kipini Varsayımsal ve Gerçek karşıtı şart olarak ikiye ayırmak mümkündür. Gerçek şartı da: Genel-geçer şart (generic conditional): *Su kaynarsa buharlaşır* [$-(A/I)rsA$ — $-(A/I)r$], Alışkanlık (habitual conditional): *Spor yapıyorsa zayıflar/zayıflayacak* [$-(I)yorsa$ — $-(A/I)r/-(y)AcAk$], Çıkarım (inference conditional): *Cevabı bilersen ödülü alırsın/alabilirsin/alabileceksin* [$-(A/I)rsA$ — $-(A/I)r/-(y)AbIIr/-(y)AbIIAcAk$], Gelecek şart (future conditional): *Cevabı bilersen ödülü alacaksın* [$-(A/I)rsA$ — $-(y)AcAk$] olarak üçe ayrılabiliriz; Gerçek karşıtı (hipotetik şart): $-sA(ydI)$, $-sA(ymlş)$ biçim birimleriyle kurulabilir, öncülün hayali bir koşul olduğu sonuç cümlesindeki önerme de onun hayali yani varsayımın ürünüdür. Karşılgusal (counterfactual conditional): Geçmişte gerçekleşmemiş olaylar hakkında varsayımlarda bulunma ifade eder ve sadece $-sA(ydI)$, $-sA(ymlş)$ biçim birimleriyle kurulabilir. Konumuz dışındaki gerçek karşıtı ve $-(I)yor$ 'lu alışkanlık şart kiplerini bir kenara bırakırsak $-(A/I)rsA$ öncüllü şart kipleri ile ilgili dil bilgisi unsurlarına dayalı net bir kural ortaya konmazsa öğrenici tüm bu semantic anlamları cümle kurma sürecinde düşünmek zorunda kalır. İki biçim birimin birleşmesiyle oluşmuş $-(A/I)rsA + -sA > -(A/I)rsA$ 'yı ayrı birbiçim birim olarak ele almak anlam bilimsel yorumdan daha detaysız görünür. Üstelik ister sıfat fiil ister zaman eki olsun iki biçim birimin birleşerek farklı bir biçim birim kabul edildiği ile ilgili diğer Türk dillerinden örnekler verilebilir: Hak. $-(A/I)r$ (gelecek zaman sıfat fiil) + $-çlh/-çlk$ (geçmiş zaman eki) $> -(A/I)rçlh/-(A/I)rçlk$: par-ar-çih-mın "*(Ben) gidecektim*", $-GAñlk/-GAñlh$ biçim birimbirimleri de aynı şekilde gelmiştir (Baskakov ve Grenkul-Inzhizhekova, 1953, s. 462). Zaten gömülü cümle durumunda

olan $-(A/I)rsA$, en azından YDTÖ'de müstakil bir biçim birim olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla Türkçedeki $-(A/I)rsA$ 'yı da müstakil bir biçim birim olarak değerlendirilebilir.

3.4. Değerlendirme ve YDTÖ'de Kullanılan Ders Kitapları

$-sa$ ve $-(A/I)rsA$ öncülüne dair elde edilen veriler ve görüşler şu şekildedir:

$-sa$ - türetme ekinin "istemek, arzu etmek" *fil* + $-sa$ öncülünde devam etmesi, salt $-sa$ 'lı öncül dilek-şart kipi arasında bir şartı; $-(A/I)rsA$ 'lı öncülün ise gerçek varsayımsal şartı ifade etmesi,

Hem salt $-sa$ 'lı hem de zaman + $-(y)sa$ 'lı öncüllerin zarf fiil veya şart fiil olarak adlandırılabilceği,

$-(A/I)rsA$ 'lı öncülde vurguyu üzerine alan $-(A/I)r$,

$-sa$ 'nın öngörülebilir $-(A/I)rsA$ 'nın ise gerçek varsayımlı hâllerinin bağlamı olmayan kurmaca cümle örneklerinde belirlenmesinin güçlüğü,

$-(A/I)r$ unsurunun şart öncülünden "*devam eden, süren, devinim halinde olan durumları*" belirtmesi fakat alışkanlık anlamını $-(I)yor$ 'a bırakması,

$-(A/I)r$ biçim biriminin Türkçede diğer Türk dillerinden farklı olarak kip, görünüş ve zamana sahip olması şeklindedir.

$-(A/I)rsA$ müstakil bir biçim birim olarak kabul edilebilirliği.

$-sa$ - türetme ekinin fiil tabanına eklenerek "istemek, arzu etmek" anlamlarının salt $-sa$ 'lı şart öncüllerinde işaretlendiğini kabul edersek $-sa$ ve $-(A/I)rsA$ öncüllü şart kiplerini ikiye ayırmak mümkündür. Öte yandan bağımsız cümle oluşturan $-sa$ 'lı cümleleri de dilek kipi olarak tanımlama geleneğine uyulabilir. O zaman oluşacak anlam bilimsel görünümeler şunlardır:

(*Keşke*) *Ahmet çalışsa* (Dilek kipi)

(*Eğer*) *Ahmet çalışsa sınıfını geçer* (Dilek-Şart kipi)

(*Eğer*) *Ahmet çalışırsa sınıfını geçer* (Şart kipi)

Kerimoğlu (2011, s. 142) yardımcı cümle kipliği değerlendirmesinde şart kipli bir örnekten bahseder: *Ali yarın gelirse okula belki birlikte gidebiliriz*. Sonuç cümlesinin *gideriz* de olabileceği bu tarz şart kiplerinde yüklem olasılığı sınırlandırılır ve belki de bu nedenle çoğu zaman ya da hiç bir zaman dikkat $-(A/I)r$ 'a yoğunlaşmaz. YDTÖ ders kitaplarına bu açıdan baktığımızda şart kipinin: YH (2008, s. 56)'de: *eylem + zaman/kip eki + -sa*, Yİ (2020, s. 80)'de: *eylem + zaman eki + -sa* şeklinde formüle edilmiştir. Bu formülden salt $-sa$ 'lı öncüle sahip cümlelerin şart kipi olarak görülmediği anlaşılıyor. Ancak verilen boşluk doldurma etkinliklerinde çoğu zaman sonuç cümlesi sınırlayıcılığına dikkat edildiği göze çarpsa da öncüllerle ilgili birtakım sorunlar mevcuttur:

YH (2008, s. 56) 4. ve 5. *Tamamlayalım* etkinliği:

Başarılı olmak iste..... daha çok çalışmalısın. istesen/istersen

..... bir ev alabilirim. İstesem/İstersem

Yİ (2020, s. 83) *Neler Öğrendik?* Başlıklı boşluk doldurma etkinliği:

Eğer....., evde otururuz. Dil bilgisi formülünden salt -sA'lı öncül kabul edilmiyor görünse de boşluk *Eğer yağmur yağsa/yağarsa, Eğer misafir gelse/gelirse vb.* olarak da tamamlanabilir. Zaman, kip, görünüş açısından değerlendirildiğinde -(A/I)r [-dilek] oluştuyorsa bunu kurallaştırmak da mümkündür: *O gelse gideriz: Gel-se* [görünüş Ø], [kip +dilek +şart], [zaman Ø]. Yapı dilek-şart. *O gelirse gideriz: gel-ir-se* [görünüş Ø], [kip -dilek +şart], [zaman devinimse]. Yapı şart. Böylece Türk edebî dilinde tanıklanan örneklerin YDTÖ'deki izahı da kolaylaşır: 'Onu bilse merak etmezdin. Öyle korkunç bir adamdır ki...' (HE, SB, 285), 'Dünyanın en övkin fakat en doğru kadınına rastlasam, onu derhal sevebilirdim, ...' (PS, Y, 194) (Yılmaz 2014, s. 140)

Yİ (2020, s. 71, 75) dilek kipi ve dilek kipinin hikâyesi açıklanmasına rağmen *Neler Öğrendik?* başlıklı etkinlikte boşlukların *dilek-şart kipi (-sA)* ve *dilek-şart kipinin hikâyesi (-sAydI)* ile doldurulması istenmiştir:

Eğer, evde otururuz (Yİ, 2020, s. 83).

YH'de dilek kipi 3. Ünite (2008, s. 30-41), şart kipi 5. ünite (s. 54-65) yer almıştır. 4. Ünite ise -*Dan beri /-Dlr ilgeci; -Dlk + iyelik + (n)dAn beri, -DI__ (y)AlI ulaçları* yer alır (YH, 2008, s. 42-53). Yİ'de ise dilek ve dilek kipinin hikâyesi konusuna ait etkinliklerde şart kipinin hikâyesini kapsayan örnekler de sunulmuştur:

5 Aşağıdaki boşlukları uygun fiillerle dolduralım. başlıklı etkinlikte

1. Film İngilizceydi. izleyemedik.
2. Eğer maçı kazanırdık.
3. Eğer otobüsü kaçırmazdım.

"Ayrıca dilek kipinin hikâyesi artık değişmesi mümkün olmayan durumları, sonuçları anlatan cümlelerle yan yana geldiğinde bir dileği değil, şartı anlatır. Bu kip, şart durumunu anlattığında diğer cümle genellikle geniş zamanın hikâyesi veya gelecek zamanın hikâyesi ile biter" (Yİ, 2020, s. 76) şeklindeki açıklama YH'deki (2008, s. 60) dilek kipinin hikâyesi [-sa(ydI)]nde *eğer* cümle başı bağlacı ile verilmiş boşluk doldurma etkinlikleri ile örütüşür. Dil bilgisi tablosu -sA(ydI) kısaltmış örneğine de rastlanır: *Çok param olsa/olsaydı bu arabayı alırdım.*

Yİ (2020, s. 83) Aşağıdaki boşlukları dilek-kişi (-sA) ve dilek kipinin hikâyesi (-sAydI) ile dolduralım başlıklı etkinlikte verilen örnekler sonuç cümlesi sınırlayıcılığı ile uygun gibi görünür ancak iki yönden sorunludur birincisi öncül öznenin sonuç öznesinden farklı olduğu durumlarda, ikincisi -sA'lı çekimlerde:

Eğer geç kal..... bana haber ver. *kalsan/kalırsan/kalacaksan*

Ali'yi gör..... akşamki partiye geç kalmamasını söyle. *görsen/görürsen/görseydin**

Dil sınavını geç..... doktoraya başvuracağım.

YH (2008, s. 55) *Öğrenmeyi Öğrenmek* adlı Okuma-Anlama Etkinliğinde:

Günümüzde insan ancak bilgiye ulaşmanın yollarını biliyorsa, bilgiyi kullanarak öğrenebiliyorsa ve bilgiyle sorun çözebiliyorsa eğitilmiş olarak kabul ediliyor. bilir/bilebilir/öğrenir/öğrenebilir/çözer/çözebilir olarak da kullanılabilir.

Yİ (2020, s. 79) *Murphy Kanunları* adlı Okuma-Anlama Etkinliğinde: *Eğer bir şey yapmaya başlarsanız, mutlaka daha önce bir şey yapmanız gerekir. Bir şeyle fazla oynarsanız, onu bozarsınız. Ancak Ne zaman arabayı yıkasan yağmur yağar, yapmur yağacağı için arabayı yıkamadığında yapmur yapmaz* örneğinde salt -sA'lı yapı mevcuttur.

4. SONUÇ

Gündelik yaşamımızda dil üzerine fazla düşünmeyiz (Erkman-Akerson 2008, s. 183) görüşü ana genellikle dili kullanıcıları için geçerli olsa da yabancı dil öğreniminde de bu özellik korunur. Eğer yabancı dili de ana dili gibi davranış becerisi olarak kabul edersek her bir dil bilgisi yapısının da alışkanlığa dönüşmesi gerekir gerçeğinden hareket edilmeli. Dolayısıyla -sA ve -(A/I)rsA'lı şart kipleri için iletişimsel yaklaşımla hazırlanacak materyal ve uygulamalar etkili olacaktır. Öğrencinin zihnine ve idrakine bırakılan cümle tamamlama örneklerinde bilgi alışverişinin bağlamsal olarak tutarlı olması gerektiğinden -(A/I)rsA'lı şart cümlelerinin yalnızca biçimsel özelliklerle anlaşılamayacağı açıktır. -(A/I)rsA öncüllü şart cümlelerinde iletişimsel değer belirli bir temada belirli bir amaçla ifade edilen sözcelemeye uygun olarak oluşturulmalıdır. Ders kitaplarındaki kurmaca cümle örneklerinin yanında konu olay örgüsü barındıran medya reklam örnekleriyle desteklenebilir:

Güneş Gazetesi TV Reklamı

Güneşten heyecan verici, benzersiz televizyonlar... Evinize teslim. Güneşten her gün üç süper televizyon. Mucize gibi. Birinci ve ikinci kanalı aynı anda seyredin. Videonuzu izlerken uydu yayını ekrana getirin. Mucize gibi. Dilediğiniz görüntüyü büyütün, küçültün isterseniz dondurun. Bu televizyon güneşten... Sadece tek kupona. Katılın hemen kazanın. Kuponunuz yarın güneşte.

Halkbankası TV Reklamı

Diyalog a: *Bey oğlan biraz büyüdü galiba. Şu yatak odasını değiştirsek diyorum.*

İyi diyorsun da Nesrin, para nerede?

Diyalog b: *Artık şu düldülü değiştirsek nasıl olur Tayfun?*

İyi diyorsun da para nerde, Güzin?

Monolog: *Büyük düşünün Halkbank tüketici kredisi kullanın. Yerli otomobilden beyaz eşyaya elektronikten mobilyaya. Türkiye Halkbankası. Halkbankası çalışana, üreten kaynak.*

Pınar sosis reklamı

Kız çocuğu: *Ay ay ay Pınar sosis de almış. Alışveriş de yapmış aman da aman. Canım gel bakayım. Oooo yerim ben onu. Kaç yaşında bu?*

Erkek çocuğu: *Yakında 32 olacak.*

Kız çocuğu: *Maşallah maşallah. Seni bizim eve götürsem gelir misin? Pınar sosis pişirir misin annemle?*

Turkcell reklamı

-Eee ne diyorsun Selocan?

-Bence çok güzel oldu.

-Güzellikler paylaşıldıkça daha da güzel olur Selocan.

-Kimse kimse kimseler bilmez ümidimiz bitmez öyle milletiz biz. Zor bir zaman, bize kolay aman ne var aşılmanın. Eğer istersek biz iki sıfır sıfır dokuz dokuz hazırız bekliyoruz, iki sıfır sıfır dokuz haydi gel bekliyoruz.

Çizi reklamı

Restoran sahibi: *Buyurun*

Müşteri: *Ben bir tavuk kanadı alayım. Yalnız biraz çabuk olursa sevinirim.*

Restoran sahibi: *Çabuk!*

Dış ses: *Daha yemeğe çok varsa... Ülker Çizi. Atıştırın açlığını yatıştırın.*

Kurmaca metin veya olay örgüsü oluşturulacaksa CEFR'in eylem odaklı yaklaşımına da uygun olan (CEFR 2018, s. 32-34) çeşitli görsellerle öğrenciden cümle tamamlama etkinlikleri yapması istenebilir: *Topa iyi vurursa ne olur? Topa iyi vurursa gol olur.*

Görsel kaynak: <https://depositphotos.com/tr/vector/teenage-soccer-player-boy-playing-and-kicking-ball-309234574.html>

Bu tarz görsel materyaller çoğaltılabilir.

Dil bilgisi öğretiminde dilbilgisel kurallar gerçek olay ve durumlarla somutlaşan metinlerle desteklenebilir. Gerçek yaşam örnekleri ile gösterimler yapmak mümkünse öğrencilerin ana diline paralel dilbilgisel örnekler kullanmak faydalı olacaktır. Örnek metinler:

Eğer global kriz ortamı derinleşmezse büyüme yüzde 6-7 civarında olabilir. Eğer derinleşirse su andan yıl sonu büyüme tahmini çok zor olur (Türkiye ayakta, global sis bulutu dağılmazsa risk var başlıklı metninden, Hürriyet, 28.08.2011).

Spor yaparsanız mutluluk hormonu endorfin salgınızı artırılırsınız (Spor Yapmak için 10 Neden başlıklı metninden, Milliyet, 24.04.2013).

Verilen gazete örnekleri gösteriyor ki şartlı yapıların edimbilimsel doğru kullanımı hem anlamsal hem de biçimsel parametrelerinin birbiriyle ilişkilerinin belirlenmesi ile mümkündür. Yukarıda önerilenlerden hareketle -(A/I)rsA biçim biriminin ayır ve müstakil bir biçim birim olarak ele alınması gerektiği söylenebilir. YDTÖ ders kitapları için genel kabul edilebilirliği farklı bakış açılarıyla ve tecrübelerle değerlendirilebilir. Ancak en azından bağımsız ders materyallerinde denenebilir ve işe yarayıp yaramadığı test edilebilir.

Kaynakça

- Ankara Üniversitesi TÖMER (2008). *Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe 2 Ders Kitabı (Orta)*.
- Aydın, Ö. (1999). "İkinci Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Türkçe Dil bilgisi Betimlemelerinin Görünümü". *Çağdaş Türk Dili Dergisi*, Ankara: 1999, 137-138, 33-40.
- Aygen-Tosun (1997). Türkçe'de Koşul Tümcelerinin Bazı Sözdizimsel ve Anlam bilimsel Özellikleri. *XI. Dil bilim Kurultayı (Haz. D. Zeyrek ve Ş. Ruhi Bildiriler)*, 22-23 Mayıs 1997.
- Bang, W. (1916). *Studien Zur Vergleichen Grammatik der Türksprachen I*. SBAW, s. 116, II, s. 920.
- Baskakov, N. A. (2014). Türk Lehçelerinde -sa/-se Şart Şeklinin Kökeni Sorunu Üzerine (Çev. Mehman Musaoğlu ve Cemile Kınacı). *Dil Araştırmaları Sayı: 14* Bahar 2014, 201-232 ss.
- Baskakov, N. A. ve Grenkul-Inzhizhekova, A. I. (1953). *Hakasskiy Yazık (Fonetiçeskaya Struktura, Slovarniy Sostav i Grammatikçeskiy Stroy)*. Moskva.
- Benzer, A. (2010). -sA Ekinin İşlevleri ve Dilek-Şart Ayrımı. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi, C. 28*, Konya 2010, s. 131-140.
- Bulak, Ş. (2011a). Tarihî ve Çağdaş Türk Yazı Dillerinde Şart Kipi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (30)*, 71-97.
- Bulak, Ş. (2011b). -sA Ekinin İşlevleri. *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt 46, Erzurum, 25-38.
- CEFR: Council of Europe. (2018). *Diller için Avrupa Ortak Başvuru Metni: Öğrenme, öğretme, değerlendirme – Tamamlayıcı cilt* (Çev. B. Örtgen & D. Karaoğlu, Ed.). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Declerck, R. and Reed, S. (2001). *Conditionals: A Comprehensive Empirical Analysis*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter.
- Delice, H. İ. (2023). *Türkçede Fiil Çekimi ve Fiil Kipi Terimleri Üzerine. Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali Armağanı Tevazu Kitabı* (Ed. Prof. Dr. Gülden SAĞOL YÜKSEKKAYA, Doç. Dr. Dilek HERKMEN, Dr. Göksel ÖZTÜRK). Paradigma Yayınları.
- Demirel, V. M. ve Kerimoğlu, C. (2015). Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Kip. *TEKE Dergisi, S. 4/3*, s. 1268-1289.
- Denizer, F. U. (2023). Karşıolgusal ve Hayalî Koşul Cümleleri Üzerine. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*. Sayı 38/175-200.
- Develi, H. (1997). {-sA} Morfemli Yardımcı Cümleler ve Bunlarla Kurulan Birleşik Cümleler Üzerinde Bir İnceleme. *TDAY Belleten -1995*, TDK Yayınları, Ankara, s.115-152.

- Ediskun, H. (1999). *Türk Dil bilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Emre, A. C. (1946). *Türk Dilbigisi*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Eraslan, K. (2000). -sar/-ser İsim-fiil Ekinin Yapısı ve Fonksiyonları. Hasan Eren Armağanı, Ankara TDK Yayınları.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Erkman-Akerson, F. (2008). Dile Genel Bir Bakış. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Erol, H. (2008). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Bildirme ve Tasarlama Kiplerinin Öğretimi ve Sıralaması*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yabancı Dil Olarak Türkçe Bölümü, İstanbul.
- Ghaffari, R. (2017). Yabancılar Türkçe Öğretiminde Gazete Metinlerinin Kullanımı. *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Haziran 2017, s. 34-48.
- Gencan, T. N. (1979). *Dil bilgisi (IV. Baskı)*. Ankara: TDK Yay.
- Göksel, A. ve Kerslake, C. (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. Routledge.
- Gülsevin, G. (1990). Türkçede -sa Şart Gerumdiumu Üzerine. *Türk Dili*, 467, 276-279.
- Güner, G. (2013). Kıpçak Türkçesi Grameri. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1997). Harezmi Türkçesi ve Grameri. Ankara: TDK Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (2003). Karahanlı Türkçesi Grameri. Ankara: TDK Yayınları.
- Hengirmen, M. (2006). Türkçe Temel Dil bilgisi. Ankara: Engin Yay.
- Kalegeri, Ç. (2023). Eylem +-sa çekimindeki dilek tümceleri eksiltili/eksik tümce midir?. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 6/3. 87-104.
- Karahan, L. (1994). -sa/-se Eki Hakkında. *Türk Dili* 516, 471-474.
- Kerimoğlu, C. (2011). *Kiplik İncelemeleri ve Türkçe*. İzmir: Dinozor Kitabevi.
- Keskin, K. E. (2020). *Türkçede Birleşik Ekler*. İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Komsiyon (2020). *Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler İçin Türkçe Ders Kitabı 2*. İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.
- Korkmaz, Z. (1982). -sa/-se Dilek-Şart Kipi Eklerinde Bir Yapı Birliği Var Mıdır?. *Studia Turcologica Memoriae, Alexi Bombaci Dicata*, Napoli, s. 305-315.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. London and New York: Routledge.
- Lewis, G. (2000). *Turkish Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Oktar, L. ve Can, Ö. (2016). Conditionals in Turkish. A Classification Based on Function. Exploring the Turkish Linguistic Landscape: *Essays in honor of Eser Erguvanlı-Taylan* (Eds. Mine Güven, Didar Akar, Balkız Öztürk and Meltem Keleş) pp. 121-140.
- Özdemir, H. (2021). Türkçenni Fazladan Kip: Şart. Hamza Zülfikar Armağanı, Ankara: TDK Yayınları.

- Öztopçu, K. (2009). Elementary Turkish Complete Course for Beginners. İstanbul: (Türk Dilleri Arastirmalari Dizisi, 43).
- Ramstedt, G. J. (1946). Zum Türkischen Konditional. <<FUF>>, XXIX/3, 120-126.
- Ruhi, Ş., vd. (1999). Koşul Tümcelerinde Varsayımsallık ve Gerçek Karşıtlığı. *XIII. Dil bilim Kurultayı (13-15 Mayıs 1999) Bildiriler (Yay. Haz. A. Sumru Özsoy ve E. Eser Taylan)*, İstanbul: Boğaziçi Yayınevi.
- Sarıtiken, H. (2023). Yabancılar Türkçe Öğretimi İçin Hazırlanan Ders Kitaplarının Kip ve Zaman Açısından İncelenmesi: Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler İçin Türkçe Ders Kitabı Örneği, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Ekim (2023), C. 22, S. 88, s. 2181-2204.
- Serebrennikov, B. A. ve Gadjieva N. Z. (2011). Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihî Grameri (Çev. Tevfik Hacıyev-Mustafa Öner). Ankara: TDK Yayınları.
- SIGTY-M= Sravnitel'no-Istoričeskaya Grammatika Tyurksih Yazıkov: Morfologiya (1988). (Ed. E. R. Tenişev), Moskva: NAUK.
- Soykan, B. (2021). On the aorist in conditional antecedents. *Proceedings of the Workshop on Turkic and Languages in Contact with Turkic* 6. 5046.
- Timurtaş, F. K. (1994). Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer -Metin – Sözlük. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Underhill, R. (1976). Turkish Grammar. Cambridge. Massachusetts and London: MIT Press.
- Uzun, N. E. (1998). Türkçede Görünüş-Kip-Zaman Üçlüsü. *Dil Dergisi*, Sayı: 68, Haziran, ss. 5-22.
- Uzun Subaşı, L. ve Emeksiz Erk, Z. (2002). Türkçede -Ar Biçim biriminin Anlamsal ve Sözdizimsel Yapısı Üzerine. XVI. Dil bilim Kurultayı Bildirileri (23-24 Mayıs 2002). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Verkhova, K. (2023). The Structure of Conditional Sentence in the Newspaper Journalistic Style of Standard Turkish. *Linguistics & Polyglot Studies* 9(3). 128-142.
- Yavaş, . F. (1979). The Turkish Aorist. *Kansas Working Papers in Linguistics*, 4, 41-49.
- Yılmaz, Ö. D. (2014). Türkiye Türkçesinde Gerçekleşmemiş Olanak Kipi (Konjunktif, Subjunktif). *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Bahar 2014, ss. 135-147.

Makale Bilgi Formu

Yazar(lar) Notları: Yazar(lar) editöre ve anonim hakemlere yardımcı yorumları ve önerileri için içten teşekkürlerini sunmaktadır.

Yazar(lar) Katkıları: Tüm yazarlar bu makalenin yazılmasına eşit şekilde katkıda bulunmuştur. Tüm yazarlar son taslağı okuyup onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.

